

Een leerling met niet-aangeboren hersenenletsel (NAH)

**INFORMATIE EN
ADVIES VOOR
LERAREN**

Netwerk Ziezon
ziek zijn & onderwijs

Een leerling met niet-aangeboren hersenenletsel (NAH)

INFORMATIE EN ADVIES VOOR LERAREN

Deze Ziezonbrochure geeft uitleg over niet-aangeboren hersenenletsel (NAH) met daarbij speciale aandacht voor de mogelijke gevolgen van NAH op school. Tevens krijgt u adviezen om de leerling met NAH zo goed mogelijk te ondersteunen en te begeleiden.

Wat is NIET-AANGEBOREN HERSENLETSEL?

Niet-aangeboren hersenenletsel (NAH) is schade aan je hersenen die na je geboorte ontstaan is.

NAH heeft veel mogelijke oorzaken. Bij kinderen ontstaat NAH meestal door geweld van buitenaf, bijvoorbeeld door een verkeersongeluk, een val, of een klap tegen het hoofd. In dat geval spreek je van traumatisch hersenenletsel. In andere gevallen spreek je van niet-traumatisch hersenenletsel, bijvoorbeeld als het NAH veroorzaakt is door zuurstoftekort, door een herseninfarct of door een hersentumor. In een enkel geval kan niet-traumatisch hersenenletsel ook ontstaan door een chirurgische ingreep.

Hersenletsel kan ook al bij de geboorte aanwezig zijn. Je spreekt dan van aangeboren hersenletsel. De gevolgen van aangeboren hersenletsel kunnen overeenkomst vertonen met NAH. Dat is bijvoorbeeld het geval bij kinderen die hersenletsel hebben opgelopen door een extreme vroeggeboorte. Tips voor leerlingen met NAH kunnen daarom ook geschikt zijn voor kinderen met aangeboren hersenletsel.

GEVOLGEN

De lijst van mogelijke gevolgen van NAH is lang en divers. Welke gevolgen een kind ondervindt, is afhankelijk van de plaats en de ernst van de hersenbeschadiging. Niet alle genoemde symptomen komen daarom bij elke leerling met NAH voor.

Mogelijke lichamelijke gevolgen

- Hoofdpijn
- Vermoeidheid
- Onhandigheid
- Duizeligheid of evenwichtsproblemen
- Overgevoeligheid voor licht of geluid

Mogelijke gevolgen op het gebied van gedrag en emotie

- Labiliteit en last van stemmingswisselingen
- Agressie
- Angst
- Prikkelbaarheid
- Impulsiviteit en ontremd gedrag
- Verminderde zelfreflectie
- Gebrek aan initiatief
- Verminderde sociale vaardigheden
- Depressiviteit en somberheid

Mogelijke cognitieve gevolgen

- Aandachts- en concentratieproblemen
- Geheugenproblemen
- Moeite met plannen en organiseren
- Vertraagde informatieverwerking
- Verminderd inzicht in het eigen functioneren
- Taalproblemen (zowel taalbegrip als taalproductie)
- Mentale inflexibiliteit

Symptomen op het vlak van gedrag en emotie zijn het meest voorkomend. Elke leerling met NAH heeft zijn eigen, persoonlijke kenmerken. Het is daarom belangrijk om de gevolgen van NAH bij uw leerling goed in kaart te brengen. Dat geeft u inzicht in zijn specifieke beperkingen en behoeften. U kunt informatie inwinnen bij ouders en kind, bij vroegere leraren of scholen. Informeer of er een neuropsychologisch onderzoek is afgenomen bij uw leerling. U kunt ook zelf een [signaleringslijst](#) voor hersenletsel invullen te vinden op www.wilans.nl.

DE BEHANDELING

Bij de behandeling en begeleiding van leerlingen met NAH zijn vaak meerdere zorgverleners betrokken. Er is geen standaard behandeling, elk kind doorloopt een eigen traject. In de eerste, acute fase ligt het accent vooral op het medisch-neurologische vlak. In de herstelfase die daarop volgt, ligt het accent vooral op het motorische en neurologische vlak. Er is dan vaak veel aandacht voor psycho-educatie, waarbij de leerling informatie krijgt over wat NAH inhoudt en hoe hij en zijn omgeving er mee om kunnen gaan. Met behulp van een neuropsychologisch onderzoek (NPO) kunnen de gevolgen van het hersenletsel in kaart gebracht worden. Met de resultaten van het NPO kunnen in de herstelfase cognitieve en/of gedragstherapeutische interventies worden opgestart.

De kinderarts, kinderneuroloog, neuropsycholoog, ergotherapeut, revalidatiearts, fysiotherapeut, psychomotore therapeut en maatschappelijk werker zijn allemaal betrokken bij de behandeling, bijvoorbeeld in het ziekenhuis en in het revalidatiecentrum. Een consulent onderwijsondersteuning zieke leerlingen (consulent OZL) kan helpen de resultaten van het NPO om te zetten in praktische handvatten voor school (voor contactgegevens zie [Ziezon](#)).

Dankzij de plasticiteit van kinderhersenen en deskundige revalidatie maken kinderen met hersenletsel meestal een flink herstel door. Toch kunnen er blijvende gevolgen zijn. Soms zijn deze niet meteen zichtbaar, maar komen pas na enige tijd aan het licht. In deze chronische fase is de leerling meestal weer thuis en gaat naar school, maar blijft onder behandeling bij een specialist.

Er bestaan geen specifieke medicijnen voor NAH. Leerlingen met NAH kunnen wel medicijnen krijgen voor symptomen en gedragingen ten gevolge van het hersenletsel.

Fasen van herstel

Als uw leerling middelzwaar of ernstig hersenletsel oploopt, verloopt het herstel in drie fasen.

De acute fase

Zorgverleners zijn in deze fase vooral bezig om ervoor te zorgen dat de leerling overleeft en lichamelijk stabiel wordt.

De herstelfase

Zodra de leerling lichamelijk stabiel is, werkt men aan herstel door middel van revalidatie. Er wordt dan vooral gewerkt aan de zelfredzaamheid.

Chronische fase

De leerling is weer thuis en ervaart de gevolgen van het hersenletsel in het dagelijks leven. Dit roept vaak nieuwe vragen en problemen op. 'Dan begint het pas', zeggen mensen met hersenletsel vaak.

GEVOLGEN VOOR HET ONDERWIJS

” **Eerst** voelde ik me niet zo fijn op school, ik was vaak moe en snel duizelig. Als ik mezelf een cijfer zou moeten geven zou ik zeggen een 4. Nu ik extra hulp krijg van een juf, gebruik kan maken van KlasseContact, fysiotherapie heb en ook nog gesprekken heb op school, voel ik me al een stuk beter. Ik zou mezelf nu een 7 geven”.

Donna, 10 jaar

Ernstig hersenletsel

Bij ernstig hersenletsel maken kinderen in het ziekenhuis en in het revalidatiecentrum vaak een flink herstel door. Geleidelijk komt daarna pas aan het licht welke problemen er zijn ontstaan. Door het letsel verandert de onderwijsbehoefte van de meeste leerlingen drastisch. Door de grote verscheidenheid in de ontstane problemen (cognitief, gedragsmatig en emotioneel) is er geen universele aanpak voorhanden. Het vinden van een passende aanpak vraagt creativiteit, flexibiliteit en geduld van alle betrokkenen.

De leerling kan vaak niet meer voldoen aan de oude verwachtingen terwijl hij geen zichtbare handicap heeft. Als de omgeving begripvol reageert, voorkomt dat frustratie, eenzaamheid en neerslachtigheid.

Licht hersenletsel

Kinderen met licht hersenletsel worden meestal gezien op de Spoedeisende Hulp of door de huisarts. Soms blijven ze ter observatie een nacht in het ziekenhuis, maar vaak gaan ze direct weer naar huis. Doorgaans gaan ze weer gewoon naar school en worden verder niet gevolgd. Maar soms ontwikkelen deze kinderen toch problemen. Omdat het kinderbrein in ontwikkeling is, kan het jaren duren voordat deze problemen aan het licht komen. In de meeste gevallen wordt op dat moment dan ook geen verband meer gelegd met het hersenletsel.

Growing into deficit

Zowel bij ernstig als bij licht hersenletsel openbaren sommige problemen zich pas jaren nadat het kind hersenletsel heeft opgelopen. Dit verschijnsel wordt growing into deficit genoemd. Als een hersengedeelte is aangetast waarop op dat moment nog geen beroep gedaan wordt, blijft het letsel onopgemerkt. Dat duurt totdat het kind een leeftijd bereikt waarop de omgeving wel eisen gaat stellen. Een leerling die bijvoorbeeld letsel opgelopen heeft in een hersengebied dat gebruikt wordt om te organiseren en te plannen, ondervindt daar op de basisschool meestal geen problemen door. In het voortgezet onderwijs kan de leerling vastlopen. Wanneer duidelijk is dat de problemen samenhangen met eerder opgelopen NAH, is dat een belangrijke stap naar een adequate aanpak.

Transities

Overgangen binnen school (bijvoorbeeld naar het volgende leerjaar) of naar een andere school (bijvoorbeeld naar de brugklas) zijn voor een leerling met NAH ingrijpender dan voor andere leerlingen. Het vergt veel mentale energie van leerlingen met NAH om aan andere regels te wennen, nieuwe routines aan te leren en met nieuwe mensen om te gaan.

AANPASSINGEN OP SCHOOL

Het streefdoel is dat elke leerling met NAH een eigen aangepast, gestructureerd en flexibel onderwijsaanbod krijgt. Er is geen universele aanpak beschikbaar, maar er bestaan voor de verschillende problemen die zich kunnen voordoen wel strategieën die in de praktijk effectief zijn gebleken.

Tip

Lees de tips in hoofdstuk 5 van het [Onderwijsprotocol van Vilans](#). Het grote aantal tips kan er toe leiden dat u niet weet waar u moet beginnen. Selecteer daarom een beperkt aantal tips die op dit moment van toepassing zijn en die u en uw leerling belangrijk vinden. Concentreer u om te beginnen daarop.

Meestal kost het enige tijd en vraagt het enig uitproberen om de combinatie van strategieën te vinden die werkzaam is voor de betreffende leerling. Deze combinatie zal bovendien steeds aangepast moeten worden aan het herstelproces en de ontwikkelingsfase van de leerling.

Ernstig hersenletsel

Tijdens het eerste herstel van de leerling zijn scholen geneigd om zich vooral te richten op het herstel van functies als lopen en spreken, en af te wachten hoe de leervorderingen zich ontwikkelen. Het aanpassen van het onderwijs is echter noodzakelijk vanaf het eerste moment dat een leerling terugkeert op school. Vroeg ingrijpen voorkomt dat problemen verergeren.

De mogelijkheden en beperkingen van leerlingen met NAH kunnen in de loop van de tijd veranderen. Om de aanpassingen van het onderwijs te kunnen evalueren en bijstellen, is het nodig om de leerling goed te blijven volgen.

Licht hersenletsel

Vaak is het op school niet bekend dat een leerling licht hersenletsel heeft opgelopen. In veel gevallen realiseert de omgeving van de leerling zich het ook niet. Dit pleit ervoor om navraag te doen naar mogelijk hersenletsel wanneer u op school een opvallende verandering opmerkt. Dat kan zijn in lichamelijk functioneren, gedrag, emotie of cognitie. U kunt gebruik maken van een [signaleringslijst](#) als u vermoedt dat een leerling NAH heeft. De toelichting bij de lijst geeft advies over hoe u kunt handelen bij een bepaalde score.

Het is raadzaam om een aantekening te maken in het leerlingdossier als een leerling hoofdletsel heeft opgelopen. Ook als de leerling na een kort verblijf in het ziekenhuis weer geheel hersteld lijkt te zijn en terugkeert op school. Er bestaat een kans op blijvend, maar niet direct merkbaar, hersenletsel. Als zich in de toekomst dan toch problemen voordoen, kan de school de problemen verklaren en er passend mee omgaan.

Transities

Tijdige aandacht voor transities (naar een volgend leerjaar, naar het vervolgonderwijs) helpt om problemen bij doorstroom te voorkomen. Wanneer u transities goed voorbereidt en daarbij rekening houdt met de behoeften, de sterke kanten en de wensen van een leerling, vergroot u de kans op een succesvolle transitie. Zorg dat u de relevante informatie over de leerling overdraagt aan de onderwijsgevende van het volgende schooljaar of van de volgende school.

MEDISCH HANDELEN OP SCHOOL

Leerlingen met niet-aangeboren hersenletsel krijgen soms medicijnen voorgeschreven die ze onder schooltijd moeten innemen. Bij sommige leerlingen moeten er onder schooltijd medische handelingen plaatsvinden. Als school het verzoek krijgt om hieraan mee te werken, dient u daarover goede afspraken te maken. Raadpleeg voor meer informatie www.ziezon.nl. Kijk onder de kop: onderwijsondersteuning/informatie voor school/ gevolgen van ziek zijn/ medische aspecten.

ONDERWIJSKUNDIGE ONDERSTEUNING

Leerlingen met NAH kunnen veel baat hebben bij onderwijskundige ondersteuning, bijvoorbeeld les in een een-op-een-situatie. Wanneer de leerling is opgenomen in een

universitair medisch centrum, wordt de ondersteuning geboden door een consulent OZL van de Educatieve Voorziening. Wanneer de leerling (weer) thuis is, of in een regionaal ziekenhuis verblijft, kunt u zich wenden tot een consulent OZL van een onderwijsadviesbureau. Op www.ziezon.nl vindt u de contactgegevens van de consulenten in uw regio. De consulent OZL zal met name in de acute en de herstelfase betrokken zijn en werkt samen met de leerling, ouders, school en bij de leerling betrokken hulpverleners.

Door gebrek aan energie of regelmatig schoolverzuim lukt het leerlingen met NAH soms niet om alle schoolvakken bij te houden. Dan zijn aanpassingen van het lesprogramma noodzakelijk. De leerling volgt minder vakken, bestudeert per vak alleen de lesstof die absoluut noodzakelijk is of krijgt vrijstellingen voor toetsen en werkstukken. Wanneer de leerling onvoldoende in staat is om naar school te gaan, kan de school via de consulent OZL beroep doen op [KlasseContact](#). Vanuit huis of vanuit het ziekenhuis kan de leerling dan door middel van een video verbinding de lessen in zijn eigen klas volgen en in contact blijven met zijn klasgenoten.

Wanneer de leerling, als gevolg van hersenletsel, voor een langere periode extra onderwijskundige ondersteuning nodig heeft, kunt u zich richten tot het samenwerkingsverband waarbij uw school is aangesloten. Afhankelijk van de regeling die het samenwerkingsverband heeft getroffen, kan de extra hulp bestaan uit didactische ondersteuning (extra les) of uit ondersteuning door een ambulante begeleider.

SOCIAAL-EMOTIONELE ONDERSTEUNING

De leerling met NAH kan veel steun ervaren door het betrekken van zijn leeftijdsgenoten bij zijn situatie. Het is belangrijk om, in overleg met de leerling met NAH, de klasgenoten van de leerling te informeren over de situatie. Dit kan bijvoorbeeld door een spreekbeurt of met behulp van een film. De consulent OZL of een andere bij de leerling betrokken zorgverlener kan daarbij helpen. In sommige behandeltrajecten

worden de vrienden van een leerling met NAH actief betrokken, bijvoorbeeld om ondersteuning te bieden in sociale situaties. Als een leerling voor langere tijd niet naar school kan, is het van belang dat school het contact met de leerling blijft behouden. Op de website van Ziezon kunt u hierover meer informatie vinden. U vindt daar (onder de kop onderwijsondersteuning/ informatie voor school/ gevolgen van ziek zijn/ sociale aspecten onder andere de volgende onderwerpen:

- [Informeer de klas](#)
- [Contact houden met de zieke leerling](#)

Regelingen

Als uw leerling vanwege zijn NAH niet zelfstandig naar school kan komen, heeft hij recht op leerlingenvervoer. Omdat het hersenletsel de toegankelijkheid tot een examen niet mag verhinderen, kan de wijze van afname aangepast worden aan de mogelijkheden van de examenkandidaat. Er zijn verschillende regelingen en aanpassingen mogelijk. Raadpleeg hiervoor het examendossier. Te vinden op www.ziezon.nl onder de kop onderwijsondersteuning/ informatie voor school/ bovenbouw, op weg naar het diploma.

” Ik zit in een apart lokaal. Toch doe ik oordoppen in, want elk geluidje stoort. Ik krijg halverwege een half uur pauze. Dan kan ik even uitrusten. Meestal doe ik dan niet zo heel veel. Een beetje uit het raam staren en koekjes eten. Ook doe ik vijf minuutjes mijn ogen dicht. Daarnaast krijg ik nog een half uur extra tijd, omdat ik moeite heb met concentreren.”

Noor (19 jaar) over haar eindexamen

BRONNEN EN INFORMATIEVE WEBSITES

www.ziezon.nl

www.hersenstichting.nl

www.hersenletsel.nl

www.vilans.nl

www.zorgstandaardnah.nl

www.hersenletsel-uitleg.nl

Patiënten- en belangenorganisaties

- Hersenletsel.nl is de patiëntenvereniging voor mensen met hersenletsel.
- De Hersenstichting zet zich in om hersenaandoeningen te genezen en patiëntenzorg te verbeteren.

MEER INFORMATIE

Zorgen over, zorgen voor ... De leerling met een chronische of langdurige ziekte.

De eerste uitgave van Ziezon in de serie 'Zorgen over, zorgen voor' biedt informatie aan leraren van een leerling met een chronische aandoening of langdurige ziekte. Het boekje geeft adviezen en biedt houvast bij de ondersteuning en begeleiding van deze leerlingen. Meer [informatie over onderwijsondersteuning op school](#) vindt u op de website van Netwerk Ziezon. U kunt dit boekje [hier](#) downloaden.

Zorgen over, zorgen voor ... De leerling met een zieke broer of zus.

Een chronische ziekte van een van de gezinsleden heeft invloed op het hele gezin. Vaak zitten er ook broers of zussen (*brussen*) van de zieke leerling op school. Ook hun leven wordt ontregeld door de ziekte van hun broer of zus. In het belang van deze leerlingen is het goed als school ook brussen de nodig steun kan bieden. Download [hier](#) dit tweede deel uit deze serie.

Zorgen over, zorgen voor ... Het onderwijs van uw zieke kind en zijn broer en zus.

Het derde deel in deze serie is gericht op het bieden van informatie van ouders en verzorgers over de gevolgen van de ziekte voor het onderwijs van hun kind of kinderen. Via de website van Netwerk Ziezon vindt u meer [informatie over onderwijsondersteuning voor ouders](#). Het derde deel in deze serie kunt u [hier](#) downloaden.

Op de website van Netwerk Ziezon kunt u de boekjes uit deze serie kosteloos downloaden. U vindt ze onder het kopje 'Publicaties'.

COLOFON

Deze brochure is een uitgave van Netwerk Ziezon: november 2019
Ziezon is het landelijk netwerk van consultants onderwijs-ondersteuning zieke leerlingen.

Auteurs

Angela Nahon

Consulent Onderwijsondersteuning
Zieke Leerlingen HCO Den Haag
T 070 448 28 56
E a.nahon@hco.nl

Leo Vleeshouwers

Consulent Onderwijsondersteuning
Zieke Leerlingen Educatieve Voorziening
UMC Utrecht
T 088 75 54105

Met medewerking van:

Frédérique van Berkestijn,
kinderarts-kinderneuroloog,
Wilhelmina Kinderziekenhuis Utrecht

Netwerk Ziezon
ziek zijn & onderwijs

www.ziezon.nl